

ОРГАНІЗАЦІЯ ХОРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НЕДІЛЬНОЇ ШКОЛИ З УРАХУВАННЯМ ЇХ ВІКОВИХ І ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Ольга Майба

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Анотація:

У статті розглянуто організацію хорової діяльності молодших школярів в умовах недільної школи з урахуванням їх вікових і психологічних особливостей. Схарактеризовано хорову діяльність як основний вид колективної музично-виконавської діяльності, який активно впливає на розвиток особистісних якостей дитини. Доведено, що організація хорової діяльності дітей молодшого шкільного віку в умовах недільної школи сприяє формуванню християнських православних традицій і цінностей.

Ключові слова:

хорова діяльність; молодший шкільний вік; церковний спів; недільна школа.

Аннотация:

Майба Ольга. Организация хоровой деятельности младших школьников в условиях воскресной школы с учетом их возрастных и психологических особенностей.

В статье рассмотрена организация хоровой деятельности младших школьников в условиях воскресной школы с учетом их возрастных и психологических особенностей. Характеризуется хоровая деятельность как основной вид коллективной музыкально-исполнительской деятельности, который активно влияет на развитие личных качеств ребенка. Доказано, что организация хоровой деятельности детей младшего школьного возраста в условиях воскресной школы способствует формированию христианских православных традиций и ценностей.

Ключевые слова:

хоровая деятельность; младший школьный возраст; церковное пение; воскресная школа.

Resume:

Maiba Olha. Organization of junior schoolchildren's choral activity in the conditions of the Sunday school in accordance with their age and psychological characteristics.

The article deals with the organization of junior schoolchildren's choral activity at Sunday school in accordance with their age and psychological characteristics. The author characterizes the choral activities as the main form of collective musical performance, which actively influences the development of the child's personal qualities. Thus, it has been proved that the organization of junior schoolchildren's choral activities of at Sunday school contributes to the formation of the Christian Orthodox traditions and values.

Key words:

choral activities, primary school age, church singing, Sunday school.

Постановка проблеми. Зростання інтересу до духовних основ православного виховання в Україні за останнє десятиліття – це не просто знамення часу, а насамперед відображення внутрішньої потреби кожної людини у власному духовному становленні. Без цього неможливе формування гуманної, креативної, нестандартної особистості. І це не випадково, оскільки християнство впродовж тисячі років, з моменту його прийняття Київською Руссю, стало духовною домінантою нашого життя й мало вирішальний вплив на всі сфери людського буття, зокрема й на виховання і навчання. Той факт, що на початку ХХІ століття православна педагогіка повертається до теорії та практики сучасної школи, доводить гостру потребу українців в освоєнні фундаментальних засад буття, які дає людству Біблія.

У молодшому шкільному віці закладається основа ціннісних уявлень. На думку багатьох авторитетних дослідників, цей вік є сенситивним періодом для становлення духовно-моральної свідомості та самосвідомості індивіда. Дитина слухняно й захоплено приймає різні правила й закони, пристосовується до них. Надзвичайно просто і природно діти цього віку переходять до релігійної активності: відвідування храму, здійснювання обрядів, дотримання церковних вимог стають природними і приємними [3, с. 115–116]. З цього віку також починають навчання релігії й катехизації в недільних

школах. У зв'язку з цим збільшується коло осіб і навчальних осередків, що мають виховний вплив на дитину. Сюди входять уже не лише батьки, учителі, а й Церква та недільна школа. Саме в них формується християнський світогляд дитини, розвивається її духовність.

Хорова діяльність в умовах недільної школи завдяки її безпосередньому комплексному впливу має особливе значення для виховання духовної моральності дітей молодшого шкільного віку. Заняття в хорі своєю емоційністю приваблюють дитину. Саме вони допомагають формувати в дитини естетичне сприйняття мистецтва й навколишнього світу, сприяють розвитку образного мислення та уяви. Тому застосування дітьми основ християнських православних цінностей через хорову діяльність дітей молодшого шкільного віку – актуальне завдання в змісті освіти сучасної недільної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над теоретичним обґрунтуванням та узагальненням змісту освіти недільного навчання працювали представники вітчизняної суспільно-освітньої думки, педагогічні пошуки яких випереджали зарубіжні, серед них: Х. Алчевська, В. Вахтеров, Е. Вахтерова, В. Водовозов, М. Драгоманов, П. Казанцев, Х. Кайданова, М. Корф, В. Лобода, Т. Лубенець, С. Миропольський, В. Науменко, Д. Пильчиков, М. Пирогов, О. Потебня, С. Русова, В. Стоюнін, О. Стронін,

К. Ушинський та ін. Педагогічний досвід та ініціатива педагогів недільних шкіл були спрямовані на збагачення змісту освіти, підпорядкування його інтересам людини, потребам економічного й соціально-політичного розвитку країни.

У роботах, присвячених віковій психології (В. Зеньковський, А. Реан, Е. Прокоф'єв, Д. Ельконін, Е. Рибалко, С. Розум, М. Осорина), молодший шкільний вік розглядається як сенситивний для формування емоційної сфери дитини, розвитку емпатії, довільної поведінки, засвоєння моральних норм. Спираючись на дослідження І. Куликовської, М. Габрунера про закономірності становлення картини світу у свідомості дитини у виховному процесі, можна припустити, що формування цілісної «картини світу» зумовлено віком, життєвим досвідом, особливостями мисленнєвої діяльності, менталітету й забезпечує можливість формування толерантності в дітей.

Формулювання цілей статті. Отже, метою нашої статті є характеристика вікових і психологічних особливостей дітей молодшого віку в процесі хорової діяльності в умовах недільної школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній системі виховання молодший шкільний вік охоплює період від семи до десяти років і характеризується певними особливостями, серед яких підвищена стомлюваність. Із погляду анатомо-фізіологічних особливостей дітей цього віку, психологи відзначають значне (порівняно з дошкільнятами) зміцнення скелетно-м'язової системи, відносну стійкість серцево-судинної діяльності, більшу рівновагу процесів нервового збудження й гальмування [2, с. 71].

У цей період дітям властива підвищена активність, прагнення до діяльності, відбувається уточнення меж і сфер інтересів, захопленість. У молодшому віці дитину цікавить усе, зокрема й те, що перебуває за межами її повсякденного життя. Однак ця допитливість дуже поверхова. Певна «некерованість» дітей 7-10 років поєднується з гострим сприйняттям і поведінковою гнучкістю, готовністю до співпраці і, водночас, із достатньою інтелектуальною зрілістю, що дає змогу дорослим (вчителям і батькам) будувати відносини з ними на основі діалогу, на принципах партнерського спілкування. Діти цього віку починають активно цікавитися власним внутрішнім світом та оцінкою самих себе [6].

Молодший шкільний вік характеризується розвитком основних пізнавальних процесів, таких, як сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення й мова. Ці процеси визначають

сприйняття й пізнання дитиною навколишньої дійсності й становлення у неї картин світу як системоутворювального компонента особистості, що забезпечує формування традицій і цінностей.

На основі об'єктивних закономірностей розвитку психологічних механізмів дитини, з урахуванням поетапного формування християнських православних цінностей у процесі хорової діяльності, необхідно вибудувати послідовність етапів відповідним чином орієнтованого і спрямованого виховного процесу.

При організації навчального процесу в умовах недільної школи рекомендується враховувати індивідуальні особливості пізнавальної діяльності учнів, більше уваги приділяти грі, створенню ситуації успіху. Річ у тім, що учні цієї вікової групи прагнуть домогтися поставленої мети протягом одного заняття й побачити наочний результат своєї праці. Педагогічна робота вчителя в цьому напрямі має бути націлена на те, щоб допомагати дитині просуватися від елементарних навичок, знань і вмій до більш високого рівня, коли постає необхідність приймати рішення й здійснювати моральний вибір.

Відомо, що основною діяльністю молодшого школяра стає навчання. Зміст християнської освіти недільної школи передбачає комплексний розвиток особистості, здобуття нею необхідних богословських понять і знань, умінь застосовувати ці поняття й знання на практиці при постійному благодатному впливі церковних таїнств. У процесі свого розвитку дитина починає більш глибоко усвідомлювати себе й активно прагнути до духовного життя. Необхідно намагатися (але дуже обережно, ураховуючи індивідуальні особливості розвитку дитини й спрямовуючи їх) забезпечити певну послідовність ознайомлення дитини зі Святим Письмом, із богослужінням, із творіннями святих отців, із церковною історією, з церковним мистецтвом і, нарешті, з життям громади.

Об'єктами християнського виховання є спосіб мислення дитини, особливості її спілкування з навколишнім світом і її художні здібності. Процес виховання є процесом зростання, набуття власного досвіду, поступового «перетворення» особистості в цілому. Відповідно до цього, робота недільної школи планується за трьома напрямками: входження дитини в літургійне життя, спілкування з батьками та рідними, релігійна освіта дітей і батьків.

Передчуття й бажаність новизни шкільного життя допомагають дитині швидко прийняти вимоги вчителя щодо правил поведінки в класі.

Такі вимоги дитина сприймає як суспільно значущі й неминучі. Однак, незважаючи на загальне позитивне ставлення до процесу засвоєння знань і умінь, у молодшого школяра ще відсутній глибокий пізнавальний інтерес до самого навчального матеріалу. Такий інтерес необхідно розвивати з початку навчання шляхом демонстрації несподіваних, привабливих і цікавих проявів самого предмета (наприклад, музики, співочого мистецтва).

Як зазначає А. Малюков, період навчання в дітей молодшого шкільного віку характеризується поступовим переходом від емоційної домінанти до більш раціональної, контрольованої. Цей вік вважається сензитивним для спонтанної дитячої творчості, для виявлення й розвитку художніх задатків [5, с. 69–70]. Добре розвинені органи чуття й достатній художній досвід, прекрасна уява в поєднанні з можливостями сприйняття, що зростають, увагою та пам'яттю створюють оптимальні умови для заняття різними видами мистецтва, зокрема й хоровою діяльністю.

Г. Тарасов характеризує вік молодших школярів, як вік цілеутворення. Вчений зазначає, що в навчально-музичній діяльності моторна, сенсорно-перцептивна й інтелектуально-вольова активність, властива цьому вікові, завжди співвідноситься з провідною роллю мотиваційної, емоційно-виразної активності. Молодший шкільний вік характеризується також певною мірою здатністю до залучення всіх форм психічної активності до реальної соціальної діяльності, поведінки, спілкування заради їх ефективної побудови, регулювання та соціальної оцінки [8, с. 42–43].

Серед об'єктивних особливостей психологічного стану молодших школярів, що проявляються в навчальній практиці, Г. Тарасов виділяє такі, як:

- потреба в зміні емоційних станів (своєрідна «імпульсивність», безконтрольність емоційних станів);
- схильність до безпосереднього співпереживання, емоційної ідентифікації в ситуації спілкування (з дорослими, з персонажами різних творів);
- регуляція діяльності, спілкування на основі чуттєвих відчуттів, образів, але не на слові (прагнення «побачити» за словом конкретне подання);
- інтелектуально-вольова регуляція тільки для суб'єктивно привабливих, «важливих» причин;
- особистісна домінанта: прагнення до самовираження в різноманітних формах – звукових, зорових, рухових тощо [8, с. 44].

Однією зі складностей, що може спіткати молодших школярів упродовж першого навчального року, є «насичення» вченням.

Розвиток окремих психічних процесів здійснюється протягом усього молодшого шкільного віку. Коли діти приходять до школи, їх сприйняття в навчальній діяльності обмежується лише впізнаванням і називанням окремих знайомих характеристик предмета за відсутності систематичного аналізу самих спостережуваних властивостей і якостей. Дослідження свідчать, що цю якість можна значно розвинути в усіх молодших школярів. Психологи наполегливо рекомендують спеціально формувати в молодших школярів систему необхідних навчальних дій, за допомогою якої засвоєння матеріалу буде відбуватися формально, шляхом заучування чисто словесних характеристик, понять чи прийомів виконання завдань [8, с. 79].

Із формуванням навчальної діяльності в молодших школярів виникають і розвиваються такі психологічні новоутворення, як довільність (переважання «потрібно», над не «хочеться»); виконання дій мовчки (про себе), у внутрішньому плані; рефлексія (уміння ніби з боку розглядати й оцінювати власні думки та дії). Велике значення для формування довільної (цілеспрямованої) уваги має чітка зовнішня організація дій дитини, рекомендування їй таких взірців і зовнішніх засобів, за допомогою яких вона може керувати власною свідомістю. Ця особливість уваги молодших школярів, а також конкретність мислення є сприятливою умовою застосування принципу наочності в початковому навчанні церковного співу.

Довільна увага дітей молодшого шкільного віку нестійка, тому необхідно використовувати різноманітні методи і форми навчальної роботи, що змінюють одна одну на уроці й не втомлюють дітей. Наприклад, на заняттях із церковного співу можна чергувати спів із грою на музичних інструментах (сопілках, трикутниках, дзвіночках та ін.). При виконанні простих, але одноманітних занять молодші школярі відволікаються частіше, ніж при виконанні більш складних завдань, що потребують застосування різних прийомів і способів діяльності. Розвиток уваги також пов'язаний із розширенням її обсягу й умінням розподіляти увагу між різними видами дій. Необхідно привчати дітей до одночасного контролю за кількома діями, спочатку, звичайно, відносно простими [2, с. 89]. Розвитку цієї якості особливо сприяє спів у хорі, де увагу треба розподіляти між власним співом, співом товаришів і жестами диригента.

Музика посідає особливе, пріоритетне місце в молодшому шкільному віці. Музика – не тільки носій духовних цінностей, збережених людством, а й мова духовного спілкування, яку дитині необхідно опанувати. «Ефективність

виховної ролі хорової музики, а також спрямованість і характер її соціального впливу є найважливішими критеріями, що визначають суспільну значущість хорового мистецтва і його місця в системі духовно-культурних цінностей» [7]. Залучення до загальнолюдського духовного досвіду, вираженого в музиці свого народу та інших народів світу, відбувається в хоровій діяльності, у процесі створення особистістю індивідуального варіанту музичного образу в інтонаційно-мистецькому спілкуванні з музичним твором [4, с. 30].

Хорова діяльність – один із видів колективної виконавської діяльності. Вона сприяє розвитку співочої культури дітей, їх загальному та музичному розвитку, вихованню духовного світу, становленню їх світогляду, формуванню майбутньої особистості. «Хоровий спів – найбільш доступний вид музичного виконавства, адже голос – «інструмент», який людина отримує від народження, удосконалюється разом із її зростанням і розвитком. А виховання співочих навичок є одночасно і вихованням людських почуттів та емоцій» [1, с. 10].

При хоровому співі збагачується образне мислення, фантазія, розвиваються пізнавальні процеси, які спонукають до активної творчості. Суттю ж будь-якої творчості є пошук. Тому творчий процес – це пошукова активність. Вона – мотор творчості. Пошукова активність надзвичайно корисна для людини, тому повинна заохочуватися з раннього дитинства. Вона необхідна для формування особистості дитини, підвищення її стресостійкості, адаптивного розвитку нервової системи.

Пошукова активність передбачає інтерес до предмета, зокрема до хорового, а інтерес – це єднаний ланцюжок між навчанням, розумовим розвитком і вихованням. Інтерес підвищує працездатність, активізує і розвиває пам'ять.

Діти краще розвиваються в колективі. Працюючи разом, вони вчаться не тільки у вчителя, а й один в одного, змагаються, порівнюють. У результаті виявляється, що робота в колективі – це найкоротший шлях індивідуального розвитку, зростання. Отже, хоровий колектив – ідеальне місце для розвитку дітей.

Зміст навчання хорового співу дітей молодшого шкільного віку в умовах недільної школи в цілому має мотиваційно-спонукальну спрямованість, високу інформативність і музичну доступність. У недільній школі церковний спів закладає основи вокально-музичних навичок, духовної освіти. Завданнями хорової діяльності молодших школярів в умовах недільної школи є оволодіння вокально-співочими навичками, навичками й уміннями елементарної гри на музичних інструментах,

постійна участь у Богослужінні, у конкурсах і православних фестивалях, у міських заходах.

Наш досвід свідчить: чим активніше дитячий церковний колектив бере участь у хоровій діяльності, тим ширшим стає світогляд, формується особлива життєва позиція дітей молодшого шкільного віку. Таким чином, саме формування особистості дитини – найважливіше педагогічне завдання й мета хорової діяльності в умовах недільної школи.

Ефективність організації хорової діяльності в цьому напрямі може бути забезпечена тільки всебічним вивченням особистості кожної дитини, її темпераменту, характеру, кола інтересів, рівня інтелектуального розвитку, своєрідності емоційної сфери, наявності та характеру художніх потреб, специфіки способів спілкування, умов побуту дитини, її сім'ї тощо.

Адекватне уявлення вчителя про кожну дитину, її духовний світ, переживання й прагнення дає можливість організувати роботу в колективі як диференційований, індивідуалізований процес спілкування з дітьми за допомогою музичного мистецтва. Такий підхід дає можливість переорієнтувати ієрархічну позицію: «учитель – учень», із притаманним їй певним диктатом вчителя, на позицію діалогу однодумців, які беруть участь у процесі співтворчості.

Ключового значення в організації роботи з дитячим хоровим колективом в умовах недільної школи набуває реалізація потреби в спілкуванні, під час якого формуються християнські православні цінності, а також особистість дитини. Церковний хоровий колектив стає для дитини своєрідним соціумом, у якому вона моделює свої відносини з людьми. Обстановка доброзичливості, взаєморозуміння і взаємоповаги, певна духовна комфортність сприяють найбільш повному розкриттю духовного світу, формуванню позитивних моральних та етичних якостей особистості, тому успіх або невдача колективу сприймається, як подія особистого життя.

Отже, хоровому співу як колективній музично-виконавській діяльності в умовах недільної школи, що активно впливає на розвиток як особистісних якостей, так і на формування християнських православних цінностей, властиві такі позитивні особливості:

- участь у спільній справі формує в молодшого школяра вміння спілкуватися, об'єктивно оцінювати свої дії, допомагає усвідомити наявні недоліки як музичні, так і поведінкові;

- під час занять у дитини формуються позитивні особистісні якості, необхідні для роботи в колективі; вона вчиться застосовувати

свої сили, музикальні здібності й уміння з користю для себе й для хору;

- хорова діяльність, активна й соціально-цінна, є важливим чинником, що забезпечує становлення в свідомості учня єдності слова й діла, корисного наміру й особистісних засобів його здійснення;

- у процесі колективної хорової діяльності розвиваються самостійність і чуття ліктя, ініціатива та інші вольові якості, необхідні дитині молодшого шкільного віку; музична діяльність перемикає її увагу на корисну справу, важливу й для неї, і для інших учасників колективу.

Висновки. 1. Знання вікової психології про загальну активність молодших школярів та їх здатність до системного сприйняття зумовлюють і відповідні вимоги до навчання.

2. Креативність, емоційна сприйнятливість молодших школярів, нетривалість довільної уваги потребують пошуку творчих, ігрових, захопливих методів навчання, пов'язаних із рухом, зі зміною видів діяльності тощо. Навіть при навчанні такого серйозного виду мистецтва,

як церковний спів, необхідно, урахувавши вікові особливості дітей, забезпечити наочність і образність навчання, широко використовуючи індивідуальні та групові форми навчальної роботи та ін.

3. Отже, провідна роль у навчанні церковного співу в умовах недільної школи визначається не тільки загальними психологічними особливостями дітей молодшого шкільного віку, а й схильністю їх до хорової діяльності.

4. Хоровий спів – найбільш доступна виконавська діяльність для дітей молодшого шкільного віку. Це активна форма музичної діяльності, що охоплює всі найважливіші психофізіологічні системи дитини й визначає величезну роль цього виду мистецтва в процесі становлення особистісних якостей дитини. Заняття в хорі можуть і повинні сприяти формуванню християнських православних цінностей у дітей молодшого шкільного віку, що відвідують недільні школи.

Методи і форми навчання церковного співу стануть предметом наших подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Бечак Б. А. Воспитание искусством / Б. А. Бечак. – М. : Просвещение, 1981. – 280 с.
2. Возрастная и педагогическая психология: учебник для студентов пед. институтов / Давидов В. В., Драгунова Т. В., Ительсон Л. Б. и др.; за ред. А. В. Петровского. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Просвещение, 1979. – 288 с.
3. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М., 1993. – 224 с.
4. Красильников И. М. Музичне мистецтво і педагогіка завтра / І. М. Красильников, М. А. Крюков // Музика в школі. – 2000. – № 3. – С. 30.
5. Малоков А. Н. Психология переживания и художественное развитие личности / А. Н. Малоков. – Дубна: Изд. центр «Феникс», 1999. – 256 с.
6. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс, К. Долджин; пер. с англ.: Е. И. Николаева. – СПб. : Издательство «Питер», 2012.
7. Скрыбина Н. И. Хоровое пение в решении задач музыкально-эстетического воспитания / Н. И. Скрыбин // Музыкально-эстетическое воспитание в социокультурном развитии личности: тез. докладов науч.-практич. конф., 25-26 февраля 1999 г., г. Екатеринбург. – Екатеринбург : Уральский государственный педагогический университет, 1999.
8. Тарасов Г. С. Музыкальная психология / Г. С. Тарасов // Спутник учителя музыки / С. С. Балашова, В. В. Медушевский, Г. С. Тарасов и др.; составитель Т. Е. Чельшева. – М. : Просвещение, 1993. – С. 42–43.

Рецензент: Сегада Н. А. – д. пед. н., професор

Відомості про автора:

Майба Ольга Костянтинівна

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова,

вул. Пирогова, 9, м. Київ,

01030, Україна

doi: 10.7905/нвмдпу.v0i14.1091

Матеріал надійшов до редакції 10.03.2015 р.

Подано до друку 16.04.2015 р.

References

1. Bechak, B.A. (1981). *Education by means of the art*. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
2. *Developmental and educational psychology*. Davydov, V.V. Dragunova, T.V. Itelson, L.B. Ed. Petrovskii, A.V. (1979). Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
3. Zenkovskii, V.V. (1993). *Problems of education in the light of Christian anthropology*. Moscow. [in Russian].
4. Krasilnykov, I. M. Kriukov, M.A. (2000). Music and pedagogy of tomorrow. *Muzyka v shkoli*. [in Ukrainian].
5. Maliukov, A.N. (1999). *Psychology of emotions and artistic development of the individual*. Dubna: Feniks. [in Russian].
6. Reis, F. (2000). *Psychology of adolescence and youth*. Trans. from English by Ye.I. Nikolaieva. SPb.: Izdatelstvo "Piter". [in Russian].
7. Scriabina, N.I. (1999). Choral singing in solving problems of musical and aesthetic education. *Musical and aesthetic education in social and cultural development of the individual*. Abstracts of scientific and practical conference. Ural State Pedagogical University. Yekaterinburg. [in Russian].
8. Tarasov, G.S. (1993). Music psychology. *Sputnik uchitelia muzyki*. Balashova, S.S. Medushevskii, V.V. Tarasov, G.S. Comp. Chelysheva, T.Ye. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].